

OPLØSNING AF ÆGTESKAB I GRØNLAND

Af sekretær for det grønlandske lovudvalg,
cand. jur. *Agnete Weis Bentzon*

I de senere år har der været gennemført en række samfundsvidenskabelige undersøgelser i Grønland for at give bedre muligheder for forståelse af de hastige ændringer, landet gennemgår og for vurdering af de reformer, man har gennemført fra det offentliges side. I det følgende skal man omtale en undersøgelse, der er foretaget af undertegnede i samarbejde med medarbejdere ved udvalget for samfundsforskning vedrørende virkninger af ægteskabslov for Grønland, der har givet adgang til separation og skilsmisse. Loven kom i 1955, og før den tid kunne grønlænderne ikke få deres ægteskab opløst, men det forekom i en del tilfælde, at ægtefæller opgav at leve sammen. Ved disse samlivsophævelser var det ofte tilfældet, at den ene eller begge parter stiftede ny familie, som de ikke kunne få gjort lovformelig, fordi det første ægteskab ikke formelt kunne opløses. På den baggrund rejste der sig efterhånden mange røster for at indføre adgang til separation og skilsmisse i Grønland ligesom i det øvrige Danmark.

Det blev også i det store og hele de danske bestemmelser, man fik. Men der var en bestemmelse, som man fra grønlandsk side var betænkelig ved uden videre at indføre. Det var reglen om, at utroskab umiddelbart giver ret til skilsmisse. Man var bange for, at det skulle give anledning til mange uovervejede skilsmisser. Man var inde på at udforme bestemmelsen således, at det kun var gentagne tilfælde af utroskab eller særlig krænkende utroskab, der skulle give ret til skilsmisse. Tanken blev opgivet, fordi man mente at myndighederne ville få svært ved at fastlægge en praksis efter sådanne ubestemte retningslinier. I stedet indførte man en tidsfrist, sådan at der først gives foreløbig dom til skilsmisse. Hvis den bedragne ægtefælle holder fast ved sit skilsmisseønske, skal han eller hun fremsætte begæring om endelig dom tidligst 3 måneder efter den foreløbige dom og senest inden 10 måneder. Hvis begæring ikke fremsættes inden de 10 måneder, består ægteskabet stadig, selv om parterne ikke bor sammen. Den ægtefælle, der har begået utroskab, kan ikke selv fremsætte begæring om endelig dom til opløsning af ægteskabet.

Da det var en helt ny ordning, man indførte, indsatte man i loven en bestemmelse om at den skulle tages op til revision efter nogle års forløb, og i den forbindelse skulle der forelægges det danske folketing en beretning om, hvordan loven havde virket i den forløbne tid. For at kunne afgive denne beretning har Grønlandsministeret gennem udvalget for samfundsforskning ladet foretage en undersøgelse, der omfatter sager om opløsning af ægteskab, der har været behandlet af kredsretterne eller landshøvdingen i årene efter den grønlandske ægteskabslovs ikrafttræden 1. juli 1955 og indtil udgangen af 1959. Materialet består af myndighedernes protokollater og mundtlige udtalelser om sagerne, og referat af samtaler med ægtefællerne i det omfang det har været muligt for undersøgelsens medarbejdere at få kontakt med disse.

Formålet med undersøgelsen.

Når man skal bedømme de samfundsmæssige virkninger af, at man ved ægteskabsloven har indført adgang til opløsning af ægteskab, er det én side af sagen at se på forekomsten af separation og skilsmisse og på forholdene i de opløste ægteskaber. Derigennem kan man sige noget om, hvem der benytter adgangen til opløsning, og man kan anlægge en vurdering af, om opløsningen er mere eller mindre velbegrunnet. Det må tælle med, når man skal besvare spørgsmålet om det nye retsinstitut – opløsning af ægteskab – foruden den tilsigtede gavnlige virkning har haft skadelige bivirkninger i form af endeligt brud mellem ægtefæller, der måske kunne have overvundet en mindre krise, hvis de ikke havde mulighed for skilsmisse.

Men man kan også spørge, om loven udnyttes efter sin hensigt som hjælp for de ægtefæller, der ikke på anden måde kan løse dybtgående uoverensstemmelser.

Hvem benytter ikke adgangen? Findes de samme klagemål hos ægtefæller, der ikke søger ud af ægteskabet, og hvad holder dem tilbage?

Hvad venter man sig af ægteskabet, og under hvilke omstændigheder bliver manglende opfyldelse af visse af forventningerne så væsentlig, at ægteskabet går i stykker?

For ægteskabernes bærekraft vil det være betydningsfuldt, om parterne ser en mulighed for at få en mere tilfredsstillende tilværelse uden ægteskabet. Visse træk ved det gamle grønlandske samfund var utvivlsomt ægteskabsbevarende uden hensyn til, om der bestod legal adgang til opløsning eller ej. Ægtefællerne var i arbejdsmæssig henseende lige nødvendige for hinanden for forsyning med mad og klæder, og at være enlig var ensbetydende med at have en meget ringe materiel standard. Under de nuværende forhold i byerne kan man opnå en pengeindtægt og købe de tjenesteydelser af andre, som ægtefællen præsterede. Hvis ægtefællen er en sløj forsørger eller husmoder, skulle man derfor i dag have mulighed for at opnå en forbedring ved skilsmisse, som man ikke havde tidligere, hvis man ikke allerede havde knyttet sig til en ny partner.

*Familiebåndene i Grønland er stærke og varer i reglen livet ud.
Alvorlige konflikter er undtagelsen.*

Foto: Jette Bang

Beretninger om forholdene i ældre tid vidner om, at man ikke nærede forventninger om absolut troskab fra sin ægtefælles side, og at ægtefællerne ikke veg tilbage for at ordne indbyrdes uoverensstemmelser ved håndgribeligheder. Hvis det er den almindelige forventning – at sådan er nu engang ægteskabet – vil den „forurettede part“ ikke finde på, at han eller hun i den anledning vil ud af ægteskabet. Den utro, for

hvem der i mindre grad lægges hindringer i vejen, vil vel også være mindre tilskyndet til at rive sig løs.

Undersøgelsen har ikke noget materiale til at bedømme det almindelige syn på ægteskabet og ægtefællers normale forventninger til hinanden, men landsrådets drøftelser af utroskabsbestemmelsen viser, at man netop har været bange for at slå fast, at enhver utroskab betyder, at man mister retten til sit ægteskabs beståen. Derimod gav bestemmelsen om adgang til skilsmisse ved mishandling ikke anledning til særlige overvejelser.

Politiets protokoller viser nogen forekomst af så voldsomme stridigheder mellem ægtefæller, at man har måttet skride ind. Drikkeri synes at spille en rolle for huspektaklerne og er i øvrigt påberåbt som medvirkende grund til ønsket om opløsning i en del af ægteskabssagerne. De eksempler på vellykkede mæglinger og forlig, som findes i materialet, tyder på, at en indsats over for drikkeriet har ægteskabsbevarende betydning.

Det er givet, at mange ægtefolk tålmodigt udholder forhold, som får andre til at søge opløsning. Ofte er der vel tale om isolerede tilfælde i det pågældende ægteskab, der ikke spiller nogen større rolle, men man må nok regne med, at en del ægteskaber opretholdes, selv om forholdene for den ene eller begge parter forekommer utilfredsstillende. For det første vil kendskabet til loven måske kun langsomt nå ud til alle, og dernæst må man tage i betragtning, at der lever kraftige etiske af kirken understøttede forestillinger mod at søge skilsmissevejen ud af vanskelighederne. Det er udmærket, hvis vanskelighederne kan overvindes for eksempel ved præstens, kommunefogedens eller politiets mæglende bistand, men hvis opløsningen hindres blot på grund af omgivelsernes principielle fordømmelse, eller fordi forholdene på stedet hindrer en forsvarlig løsning af de boligmæssige og forsørgelsesmæssige problemer, der følger med, så har lovgiverne ikke fuldt ud nået deres hensigt.

Direkte kan undersøgelsen ikke vise, om loven udnyttes i rimeligt omfang, men indirekte kan der kastes lys over spørgsmålet om samfundsforholdene er skilsmissehindrende i den forstand, at den fraseparerede eller fraskilte vil have svært ved at klare sig. I det følgende gennemgås undersøgelsens resultater med hensyn til forekomsten af separation og skilsmisse, forholdene i de ægteskaber, der søges opløst, indholdet af myndighedernes afgørelser og virkningerne af opløsningen.

Forekomsten af separation og skilsmisse.

Antallet af sager i undersøgelsesperioden siger i sig selv ikke noget. Det drejer sig om absolut set få sager, og den første periode efter lovens ikrafttræden er utypisk, fordi man må regne med, at nogle ægtefæller har ventet på loven med dens adgang til opløsning af ægteskab. Sagsantallet har været jævnt stigende fra 1955 og frem-

efter. Det har navnlig været byboere, der har søgt ægteskabet opløst, men materialet er alt for lille til, at man kan sige noget om forskel i synet på opløsning i de forskellige befolkningsgrupper. Forskel i indstilling til skilsmisse hænger måske snarest sammen med, om man lever i et familiemiljø, der endnu har præg af det gamle Grønland med den patriarkalske husherre i spidsen for husstanden, der ofte bestod af voksne i flere generationer og flere ægtepar med deres afkom, eller om man lever i en husstand, der blot består af ægteparret og deres eventuelle børn. Bevarelsen af storfamilien behøver imidlertid ikke at bero på den „gammelgrønlandske“ indstilling, men kan skyldes vanskelighederne ved at opnå egen bolig, og det lille materiale, der her arbejdes med, gør det heller ikke meget rimeligt at drage slutninger, men det kan alligevel have en interesse at se på husstanden, når følgerne af opløsningen skal vurderes. Situationen er væsensforskellig for den, der flytter ud – alene eller med børn – og for den, der bliver i en større familiekreds. Er parret alene med eller uden børn, vil enhver af dem blive stillet overfor problemet med at få ægtefællens funktioner som „forsørger“ eller „husholderske“ erstattet.

I dette materiale af forliste ægteskaber har de fleste par med eller uden børn boet for sig selv. De ligner altså i så henseende moderne danske familier. Som nævnt er de praktiske problemer ved opløsningen større i disse tilfælde, end hvor man bor i større husstande. Samtidig er måske det sociale pres, der søger at hindre en opløsning, mindre. Tendensen til forsømmelse af de familiære pligter vil lettere blive holdt nede i storfamilien, og viser de sig alligevel, føles det mindre tyngende af ægtefællen, der har andre at støtte sig til. Det er at vente, at opløsningstanken senest vil slå igennem i storfamiliehusstandene. Disse er i øvrigt stærkt aftagende i antal navnlig i byerne, hvor som nævnt også andre træk i udviklingen kan begunstige opløsning af ægteskaber.

Mange ægtepar er øjensynlig blevet bremsset hos præst, kommunefoged eller politi. Det fremgår bl. a. af en af landsdommeren over Grønland offentliggjort statistik, som han kommenterer på den måde, at han anslår, at ca. halvdelen af de sager, der rejses, påny opgives af parterne; men et endnu større antal sager må formodes aldrig at nå så langt som til registrering hos domsmyndigheden. Talrige husspektakler bilægges af politiet, og præster og kommunefogeder har oplyst, at de må udføre et betydeligt arbejde for at mægle mellem stridende ægtefæller, et arbejde, som i de fleste tilfælde resulterer i, at parterne forsøger fortsættelse af samlivet.

Forholdene i de ægteskaber, der søges opløst.

Man har set på, hvem det er, der har benyttet adgangen til at få ægteskabet opløst, og herunder har man interesseret sig for ægteskabernes varighed og antallet af børn i ægteskaberne og på baggrunden for ægteskabssagens rejsning. Undersøgelsen

giver indtryk af, at det er langvarige og dybtgående uoverensstemmelser, der fører til opløsning. De fleste af ægteskaberne har været i flere år; en del endog i en lang årrække, og det fremgår tydeligt, at forholdene i reglen længe har været utilfredsstillende for den ene eller begge parter.

Man kan sige det sådan, at der er to typiske situationer, der i denne første undersøgelsesperiode har ført frem til ægteskabets endelige forlis. Man kan først tage hjemmet med de groft ufredelige tilstande; der er drikkeri med i spillet. Årets fest- og højtidslage ender med voldsom ballade, slagsmål og vold, og undertiden må politiet indblandes. Det kan være manden eller konen, der drikker og slår, eller dem begge, og hvor sådanne tilstande har været i nogen tid, vil nok hverken ægtefællerne eller samfundet beklage, at de går fra hinanden.

Den anden typiske situation er den, at samlivet mellem ægtefællerne længe helt eller delvis har været ophørt. Manden har måske været borte fra hjemmet i længere tid på grund af sygdom eller i anledning af arbejde, og begge ægtefællerne eller den ene af dem kan have indledt forhold til andre. Der forekommer smitte med kønssygdom, og tilfælde hvor konen har fået et barn, som manden ikke er far til. I den slags tilfælde er der nok heller ingen tvivl om, at forholdet mellem ægtefællerne er uoprettelig ødelagt og skilsmisse en fornuftig løsning.

Helhedsbilledet er, at det er alvorlige klager, der har været fremført, og at de bange anelser om, at der ville komme uovervejede skilsmisser i hvert fald endnu ikke er blevet bekræftede, men de her nævnte typiske situationer dækker selvfølgelig ikke hele sandheden.

Selv om man nu når til, at ægtefællerne som regel har haft gode grunde til at søge opløsning, hører det med til bedømmelsen af situationen, hvordan selve opløsningen af ægteskabet er gennemført, og hvordan ægtefællerne og børnene har klaret sig bagefter.

Indholdet af myndighedernes afgørelser.

Skilsmisse forekommer i et lidt større antal tilfælde end separation.

Med hensyn til fastsættelse af vilkår forekommer der ret stor enighed mellem parterne angående spørgsmålet om forældremyndigheden, og parternes ønsker er altid blevet fulgt af myndigheden. I de enkelte tilfælde, hvor der har været strid, har man vanskeligt ved af det skriftlige materiale at se, hvilke forhold myndighederne lægger til grund for deres afgørelse. Der synes ikke at være nogen speciel tilbøjelighed til at foretrække moderen, heller ikke hvor det drejer sig om små børn. Det er sædvanligt at pålægge manden at svare normalbidrag til de børn, hustruen får tillagt forældremyndigheden over, selv om han også selv har fået forældremyndig-

heden over nogle af børnene, hvorimod det ikke er forekommet, at hustruen er pålagt at svare bidrag til de manden tillagte børn.

Ved afgørelsen af spørgsmålet om bidrag fra manden til hustruen lægges der ganske klart vægt på, om hustruen har egen indtægt eller mulighed for at opnå det. Hustrubidrag synes at være undtagelsen. I nogle tilfælde har man dog tillagt hende bidrag i en periode nærmest som en erstatning for, at hun intet har udtaget af boet eller i hvert fald kun nogle få personlige ejendele. Hustruen er i intet tilfælde pålagt bidrag til manden.

Bodelingen er som oftest ordnet privat mellem parterne før sagens behandling eller henskudt til senere privat deling mellem parterne. Det er undtagelsen, at kredsretten foretager skiftet.

Virkningerne af opløsningen.

En undersøgelse af de praktiske og personlige virkninger af opløsningen for ægtefællerne og børnene har kun været mulig i det omfang, hvor man har kunnet få kontakt med parterne eller i nogle tilfælde har kunnet få oplysning om deres senere forhold af kredsdommeren. Man har set på, om parterne efter at ægteskabet formelt er opløst atter skulle være blevet forsonede. Det forekommer kun i et enkelt tilfælde, men i den forbindelse må det huskes, at de fleste forliges, før den formelle afgørelse om opløsning er truffet.

Hovedspørgsmålet er, hvordan er det gået ægtefællerne og børnene, hvor opløsningen er blevet en realitet? Det har været sagt fra grønlandsk side: „Vi grønlandere er for fattige til skilsmisse.“ Det rummer en kerne af sandhed. Man kan ikke splitte de få ejendele uden at ødelægge mulighederne for at videreføre hjemmet, og den ene må derfor drage tomhændet bort måske endda med nogle af børnene at forsørge.

For den, der forlader det tidligere fælles hjem, er der et boligproblem. For kvinden vil der ofte være et forsørgelsesproblem, hun skal forsørge sig selv og måske et eller flere børn, og for manden er der et husholdningsproblem.

Boligproblemet synes at være det alvorligste. Navnlig for kvindens vedkommende er det ofte den eneste mulige løsning at vende hjem til forældrene eller at drage ind hos gifte børn. Men der vil i reglen være trange pladsforhold, og selv om det måske føles som en naturlig forpligtelse at tage imod den enligstillede datter eller mor, så er det næppe en helt tilfredsstillende løsning. Man kan også se disse kvinder flytte fra husstand til husstand. Undertiden løses boligproblemet ved at søge et arbejde, der giver mulighed for at bo hos arbejdsgiveren. Det er pladser som husholderske eller som medhjælp på hospital eller gæstehjem eller tilsvarende. Men der er den mangel ved denne løsning af boligproblemet, at den giver i reglen ingen mulighed for at have børnene hos sig.

Forsørgelsesproblemet er lettere at løse, så længe beskæftigelsessituationen er god. De fleste fraskilte eller fraseparerede kvinder har hurtigt fået et job og falder ikke det offentlige til byrde. Men nogle af kvinderne er for gamle eller for skrøbelige til at påtage sig arbejde. Man kan se bort fra, at manden klarer forsørgelsen af sin for-dums kone. Hustrubidrag er undtagelsen, og de betales ikke gerne godvilligt. Det ser ud til, at familien træder til, og hvis den ikke kan, har hun mulighed for offentlig understøttelse.

Husholdningsproblemet for manden løses undertiden ved, at der i forvejen er andre voksne kvinder i husstanden – hans mor eller søster f. eks.

Forøvrigt er situationen i flere tilfælde den, at den ene eller begge ægtefæller har fundet sig en ny partner.

Børnenes problemer i anledning af opløsningen, er det vanskeligere at sige noget om. Der synes at være en tendens til, at kvinderne ikke ønsker at beholde børnene hos sig, hvis de føler, at de ikke magter opgaven, og stridigheder om børnene er undtagelsen. Der forekommer at være ret stor enighed mellem ægtefællerne om, hvordan børnene skal fordeles. Større børn synes nærmest at blive betragtet ud fra den synsvinkel, at de kan lette den voksnes problemer med forsørgelse eller husholdning, således at uenighed snarest opstår om disses fordeling. Der er ikke fremkommet oplysninger om tilfælde, hvor samkvemsret har været diskuteret. Den af forældrene, der ikke får forældremyndigheden, synes ofte at opgive kontakten med de pågældende børn – specielt i de tilfælde, hvor han eller hun rejser til en anden plads. Hvilket indtryk opløsningen gør på børnene, har man ikke haft muligheder for at undersøge.

Man kan sammenfattende om undersøgelsen sige, at den taler for at opløsningsadgangen ikke har været benyttet i tilfælde, hvor der ikke var tungt vejende grunde. Opløsningen af ægteskabet har medført vanskeligheder navnlig med hensyn til bolig for den, der må flytte fra hjemmet, og de psykiske følger for børnene kender vi ikke, men vanskelighederne må ses på baggrund af dårlige tilstande forud for opløsning, og de forekommer i den forbindelse ikke så tungtvejende, at de taler for fortsættelse af samlivet, men snarere for, at myndighederne sætter ind med bistand til løsning af problemerne, navnlig for de enligt stillede kvindelige forsørgere.

Det må imidlertid fremhæves, at undersøgelsen har været ret begrænset i sin opgave, når den skulle belyse, hvordan den ved loven indførte adgang til opløsning af ægteskabet har virket.

Bagved ligger en interesse for, hvordan det går med familien i det grønlandske samfund i denne tid med hastige ændringer af samfundsforholdene. Det er også givet, at ægteskabernes og familiernes stabilitet ikke i særlig grad vil blive direkte påvirket af, om der er mulighed for lovformelig opløsning.

Der er et vekselvirkningsforhold mellem den måde, hvorpå familielivet organiseres og udfolder sig og samfundslivets øvrige organisation og udfoldelse. De forskellige livsområder skal tilpasse sig hinanden og i en tid med store omvæltninger i livsformerne for eksempel indenfor erhvervslivet, kan det ikke forventes, at man undgår tilpasningsvanskeligheder og konflikt på familielivets område. I to artikler i dette tidsskrift årg. 1954 har forfatteren behandlet spørgsmålene om forholdet mellem familie og samfund mere generelt.

De store ændringer i det grønlandske samfund i de seneste år og deres indvirkning på familielivet er gjort til genstand for undersøgelse og en rapport om disse undersøgelser vil fremkomme.

